INKLYUZIV TA'LIMDA BOLALARNI PEDAGOGIK VA PSIXOLOGIK QO'LLAB-QUVVATLASH XUSUSIYATLARI

Sardor Bazarov - Guliston davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada alohida ta'limga yehtiyoji bo'lgan bolalar inklyuziv ta'limda bolalarni qo'llab quvvatlash xususiyatlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: Nogironlik, alohida, inklyuziv, ta'lim, psixologik-pedagogik, qo'llab-quvvatlash, rivojlanish, tarbiya, ijtimoiylashuv, bag'rikenglik.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 41-moddasida "Har kim bilim olish huquqiga yega. Bepul umumiy ta'lim olish davlat tomonidan kafolatlanadi. Maktab ishlari davlat nazoratidadir" deb belgilab qo'yilganligi ham ta'lim sohasiga bo'lgan ulkan ye'tibordir. Undan tashqari O'zbekiston Respublikasi Ta'lim to'g'risidagi qonunga alohida modda kiritilishi va ushbu modda inklyuziv ta'limga bag'ishlanganligi diqqatga sazovordir.

Alohida ta'limga yehtiyoji bo'lgan bolalar inklyuziv ta'limini yanada takomillashtirish uchun O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Alohida ta'lim yehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish eibor berilmoqda.

20-modda. Inklyuziv ta'lim alohida ta'lim yehtiyojlari va individual imkoniyatlarning xilma-xilligini hisobga olgan holda barcha ta'lim oluvchilar uchun ta'lim tashkilotlarida ta'lim olishga bo'lgan teng imkoniyatlarni ta'minlashga qaratilgan. Jismoniy, aqliy, sensor (sezgi) yoki ruhiy nuqsonlari bo'lgan bolalar (shaxslar) uchun ta'lim tashkilotlarida inklyuziv ta'lim tashkil yetiladi chora-tadbirlari to'g'risida" 2020-yil 13-oktabrdagi PQ-4860-son qarori qabul qilindi. Qarorda inklyuziv ta'limning barcha subyektlari uchun psixologik-pedagogik va ijtimoiy rivojlantirishga yo'naltirilgan texnologiyalarni ishlab chiqish va takomillashtirib borish hamda inklyuziv sharoitlarda ta'lim oluvchilar uchun psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash ishlarini tashkil qilish vazifalari yuklatilgan.

2021/2022 o'quv yilidan respublikamiz miqyosida umumta'lim muassasalarida tajriba sinov tariqasida inklyuziv ta'lim joriy yetildi. Bunday birinchi inklyuziv ta'lim sinflari va boshlang'ich tayanch korreksion sinflariga o'quvchilar ular yetti yoshga to'ladigan yilda qabul qilinadi. Alohida ta'lim yehtiyojlari bo'lgan bolalarning ta'lim olish huquqini ta'minlash maqsadida umumta'lim maktablari uchun belgilangan yosh me'yoridan ikki yilga oshgan bolalarni qabul qilishga ruxsat yetiladi.

Inklyuziv ta'lim subyektlarini psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash alohida ta'lim yehtiyojli o'quvchilari kamsitilmasdan sifatli ta'lim olish, rivojlanish buzilishlarini tuzatish va ijtimoiy moslashish, maxsus pedagogik yondashuvlar va usullar asosida yerta tuzatish yordami ko'rsatish uchun zarur shart-sharoitlar yaratish nazarda tutiladi.

Nogironligi bo‘lgan bolalarning inklyuziv ta’limini psixologik-pedagogik qo‘llab-quvvatlashning asosiy umumiy maqsadlari quyidagilar**:** - bolaning rivojlanishidagi mumkin bo‘lgan muammolarning oldini olish; - bolaga rivojlanish, tarbiya va ijtimoiylashuvning dolzarb muammolarini hal qilishda yordam berish; - individual ta’lim yo‘nalishlarini ishlab chiqish; - ta’lim dasturlarini psixologik qo‘llab-quvvatlash; - adekvat o‘zini o‘zi qadrlashni shakllantirish; - jismoniy va ruhiy salomatlikni muhofaza qilish va mustahkamlash; - o‘quvchilar, ota-onalar, o‘qituvchilarning psixologik-pedagogik kompetensiyasini (psixologik madaniyatini) rivojlantirish; - jamiyatda alohida yehtiyojli bolalarga nisbatan bag‘rikenglik munosabatini shakllantirish.

Shuni ta’kidlash kerakki, ta’lim tizimiga qarab, psixologik-pedagogik yordamning mazmuni o‘ziga xos xususiyatlarga yega.

Maktabgacha ta’lim bosqichida rivojlanish buzilishlarini yerta tashxislash va tuzatish, sog‘lig‘ida muammolar bo‘lgan bolalarning integratsiya sharoitida maktabda o‘qishga tayyorligini psixologik qo‘llab-quvvatlash zarur.

Boshlang‘ich sinf ta’limi bosqichida maktabda o‘qishga tayyorgarlikni aniqlash, maktabga psixologik moslashuvni ta’minlash, o‘quvchining o‘quv faoliyatiga qiziqishini rag‘batlantirish, kognitiv va o‘quv motivatsiyasini rivojlantirish, istakni shakllantirishga yordam berish muhimdir. Undan tashqari o‘rganish, ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish ham juda muhimdir.

Boshlang‘ich sinf darajasida - alohida yehtiyojli o‘quvchini qo‘llab-quvvatlash, yangi o‘quv sharoitlariga moslashish, shaxsiy muammolar va ijtimoiylashuv muammolarini hal qilishda yordam berish, hayotiy ko‘nikmalarni shakllantirish, nevrozning oldini olish, konstruktiv munosabatlarni o‘rnatishga yordam berishdan iborat. Ota-onalar va tengdoshlar bilan, deviant xatti-harakatlarning oldini olish.

Yuqori sinfda kasbiy o‘zini o‘zi belgilash, yekzistensial muammolarni hal qilishda yordam berish (o‘zini o‘zi bilish, hayotning ma’nosini izlash, shaxsiy o‘ziga xoslikka yerishish), vaqt nuqtai nazarini rivojlantirish, rivojlanish psixo-ijtimoiy kompetensiya va deviant xatti-harakatlarning oldini olish.

Inklyuziv ta’limni tashkil yetish jarayonida integratsiya nuqtai nazaridan ta’lim-tarbiya va rivojlanish muammolarini hal yetishda alohida ta’lim yehtiyojli bolaga zarur psixologik-pedagogik yordam ko‘rsatuvchi sinf rahbari, maxsus o‘qituvchi, psixolog, tyutor yetakchi rol o‘ynaydi. Ular faoliyatining asosiy maqsadi alohida ta’lim yehtiyojli bolaning noto‘g‘ri moslashishini oldini olish , ta’lim jarayoni ishtirokchilari bilan muammoli o‘zaro munosabatlarda tanqidiy vaziyatlarning paydo bo‘lishi.Shunday qilib, turli darajadagi qo‘llab-quvvatlashni o‘z ichiga olgan rivojlanishda nuqsonlari bo‘lgan bolalarni rivojlantirish va tarbiyalashning o‘tish bosqichlariga alohida ye’tibor qaratish lozim. **Inklyuziv ta’limni psixologik qo‘llab-quvvatlash** Inklyuziv ta’lim - bu umumta’lim (ommaviy) maktablarda sog‘lom o‘quvchilar bilan alohida ta’limga yehtiyoji bo‘lgan bolalarni birga uyg‘unlashgan tarzda o‘qitish jarayonidir. Inklyuziv ta’lim bolalarga nisbatan har qanday kamsitishni istisno qiluvchi, barchaga teng munosabatda bo‘lishni ta’minlovchi, hamda alohida ta’limga yehtiyojli bolalar uchun alohida shart-sharoitlar yaratuvchi ta’limdir. Tajriba shuni ko‘rsatadiki (2021-2022 o‘quv yilida tajriba-sinov tariqasida tashkil yetilgan

umumta'lim maktablaridagi) inklyuziv sinflardagi, ba'zi sog'lom bolalar ota-onalari o'z farzandlarini alohida ta'lim yehtiyojli o'quvchi bilan birga ta'lim olishini istamay boshqa sinf yoki maktabga olib ketdilar. Siz tushunishingiz kerakki, bolalar muvaffaqiyasizlikka uchramaydi, balki bolalar orasida do'stona muhitni yaratadi, kamsitmaslik, bag'rikenglik va bir-biriga yordam berish xissini uyg'otadi. Inklyuziv yondashuvlar bu bolalarni o'rganish va muvaffaqiyatga yerishishda qo'llab-quvvatlaydi, ularga yaxshi hayot uchun imkoniyatlar beradi.

Inklyuziv ta'limni psixologik qo'llab-quvvatlashning maqsadi har xil boshlang'ich imkoniyatlariga yega bo'lgan barcha toifadagi bolalarning sifatli ta'limga bo'lgan yehtiyojlarini qondirishdir.

Asosiy maqsadlar:

- inklyuziv ta'lim jarayonini samarali psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash tizimini tashkil yetish;

- alohida ta'limga yehtiyoji bo'lgan bolalarni moslashtirish, tuzatish va ijtimoiylashtirish jarayonining samaradorligini ta'minlash; - yosh avlod ongida tolerantlik munosabatlarini tarbiyalash.Inklyuziv ta'lim muhitiga qo'shilishning dastlabki bosqichida o'qituvchilar bilan treninglar o'tkazish kerak, unda barcha ishtirokchilar o'z qo'rquvlari, umidlari va noto'g'ri tushunchalarini yerkin ifoda yetishlari mumkin. Trening davomida o'qituvchilarga turli xil xususiyatlarga yega bo'lgan bolalar haqida tushunarli ma'lumotlar, hissiy sohaning tipik xususiyatlari va bunday bolalarning xatti-harakatlari tavsifi haqida tushuntirish. Psixologik nuqtai nazardan, maktab o'qituvchilari alohida ta'lim yehtiyojlari bo'lgan bolalar bilan xotirjam va yetarli darajada muloqot qilishga harakat qilishlari, boshqa bolalar oldida ularning xususiyatlarini ajratib ko'rsatishga harakat qilishlari juda muhim, bu yetarli darajada sabr-toqat va noziklikni talab qiladi. Ijtimoiy-psixologik yordamda psixologik-pedagogik testlar olinadi.

Ommaviy maktabda alohida ta'limga yehtiyoji bo'lgan bolalarni o'qitishning asosiy vazifalaridan biri bu ijtimoiy moslashuv - turli xil kommunikativ o'yinlar bilan darsdan tashqari dars davomida bolalarni ta'limga jalb qilishdir. Ushbu muammoni hal qilish uchun tuzatish va rivojlantiruvchi sinflarda quyidagi maqsadlar qo'yiladi:

1. O'zingiz va boshqa bolalar o'rtasidagi farq va o'xshashliklarni aniqlash. 2. Alohida ta'limga yehtiyoji bo'lgan bolalarga o'xshamaydigan bolalar bilan muloqot qilishda qiyinchiliklarni aniqlash. 3. "Tolerantlik" tushunchasi bilan tanishish.4. Jamiyatimiz ishtirokchilari orasida alohida ta'limga yehtiyoji bo'lgan bolalarga nisabatan bag'rikenglik va murosasizlik ko'rinishlarini muhokama qilish.

Ta'lim muassasasining psixologik xizmati oldida yana bir muhim vazifa – alohida ta'limga yehtiyoji bo'lgan farzandi mavjud oilalar va ularga nisbatan bag'rikenglik munosabatini shakllantirishga qaratilgan oddiy bolalar va umumta'lim maktab o'quvchilarining ota-onalari bilan ishlash. Bugungi o'quvchilar bir necha yildan so'ng jamiyatimizni tashkil qiladi, shuning uchun ular yoshligidan nogironligi bo'lgan bolalarni tushunib, ular bilan birga yashashni o'rganishlari muhim.

O'quvchilarlar so'rovi natijalariga ko'ra: 1. Jismoniy nuqsonlari, nogironligi bor odamlarga qanday munosabatdasiz?

Javob: yaxshi -85%, javob berish qiyin - 15%; 2. Sinfda alohida ta'limga yehtiyoji bo'lgan bolalarning borligi sizni bezovta qilmaydimi?

Javob: yo'q - 65%, ba'zan - 25%, ha - 10%); Inklyuzivlik sohasidagi ijtimoiy-psixologik ish faoliyatining istiqbolli yo'nalishlari sifatida quyidagilarni ajratib ko'rsatishimiz mumkin: - inklyuziv ta'limning yangi dasturlarini ishlab chiqishda faol ishtirok yetish; - ota-onalar klubini tashkil yetish; - ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilarini jalb qilish.

Inklyuziv ta'lim jarayoni ishtirokchilarining vazifalari va ularni psixologik-pedagogik qo'llab quvvatlash 1. Maktab - Alohida ta'limga yehtiyoji bo'lgan bolalarni inklyuziv ta'limga qamrab oladi va alohida ta'lim olish yehtiyoji bo'lgan bolalar va ularning ota-onalariga korreksion pedagogik yordam olishida va kasbga yo'naltirishda har tomonlama yordam ko'rsatadi.

Alohida ta'limga yehtiyoji bo'lgan bolani o'ziga o'xshagan nogironligi bo'lgan bolalar yemas sog'lom bolalar bilan birgalikda ta'lim olishiga zamin yaratadi.

Inklyuziv ta'lim haqida tushunchaga yega bo'lgan ota-onalarni yendilikda inklyuziv ta'limda o'qiydigan farzandi bo'lgan oilalarga tashriflarini tashkil yetish; - ota-onalar uchun uyushma yoki o'z-o'ziga yordam guruhini tashkil yetishga yordam berish (telegram guruhlari); - ta'lim jarayonida sinfdagi biror narsani tuzatishga yoki tuzishga yordam berish uchun otalarni taklif qilish; - maktab komissiyalari yoki yig'ilishlarida ota-onalarning vakilligini ta'minlash; - ota-onalarga bolalar uchun sevimli mashg'ulotlarni tashkil yetishda yordam berish;

- ota-onalarning o'z huquqlarini himoya qilishlarini ta'minlash, qonunchilik va xizmatlar ko'rsatishga ta'sir ko'rsatadigan jamoat tashkilotlarining ishlariga jalb qilish.

2. Maktab direktori: Direktor qo'llab-quvvatlash guruhining a'zosi. U dastur rejalarini tayyorlash, amalga oshirish va baholashni ta'minlaydi. Direktor o'quvchilarning yehtiyojlarini inobatga olgan holda, yordamchi hodimlarni ta'minlaydi, talabga muvofiq tegishli materiallar va o'quv mashg'ulotlarini o'tkazadi. Direktor ko'pincha jamoaviy qarorlarning bajarilishini ta'minlaydigan shaxsdir. • o'quvchini maktabga qabul qilish; • jamoaviy qarorlarni qonuniylashtirish; • o'quvchini maktab faoliyatiga qo'shish; • ota-onalarning kutib olish; • ilg'or tajribalarni qo'llab-quvvatlash.

Shuningdek direktorning vazifasiga moslashtirilgan adaptiv dasturni baholash vazifasini bajaradi. Maktab direktori o'quvchining individual moslashtirilgan adaptiv dasturini muvofiqlashtirish va ishlab chiqish uchun asosiy mas'uliyatni o'qituvchiga, odatda maxsus ta'lim o'qituvchisiga yuklaydi. Xodimlar ota-onalar va kerak bo'lganda o'quvchilar va boshqa mutaxassislar yordamida dastur rejalarini ishlab chiqadilar.

3. Boshlang'ich sinf o'qituvchisi: Butun dunyo hamjamiyati tomonidan qabul qilingan bola huquqlariga doir xalqaro va O'zbekistonda qabul qilingan qonunlar, qarorlarni bilishi va ularga amalga oshirishi zarur. - ta'lim-tarbiya jarayonini davlat ta'lim standartlariga muvofiq o'quv reja va dastur asosida maxsus korreksion tuzatish usullaridan foydalanilgan holda olib boradi;

- alohida yehtiyojlari bo'lgan bolalarning psixologik xususiyatlarini bilishi va ta'lim jarayonini shunga mos ravishda olib bora olishi. - alohida yehtiyojlari bo'lgan bolalarning imkoniyatiga mos ravishda individual yondoshuvni amalga oshirish (dars

davomida va darsdan tashqari);- ta'lim jarayonida hamkorlikda faoliyat olib borishning samaradorlikka yerishish va unda ota-onaning o'rnini ko'rsatib berish; - ta'limda zamonaviy, innovasion texnologiyalardan samarali foydalanish (kompyuter, monitor, tarqatma materiallar va hokazo); - inklyuziv ta'lim bo'yicha rivojlangan davlatlar tajribasini doimiy ravishda o'rganib borish, va ularning ish faoliyatida qo'llash; - innovasion bilim, malaka hamda ko'nikmalar bilan qurollanib yurishi (har qanday vaziyatda ham qiziquvchilarning savollariga javob beraoladigan bo'lishi); - alohida yehtiyojlari bo'lgan bolalarni sinf, maktab jamoasiga moslashishi uchun zarur bo'lgan chora-tadbirlarni amalga oshirib borishi; - sinf jamoasi orasida do'stona munosabat muhitini o'rnatish va nazorat qilib birish. - doimiy ravishda o'z ustida ishlash va tajriba almashib borish;

- o'quvchilarning yutuqlarini baholash va yetkazish strategiyasini ishlab chiqishi lozim.

• ota-onalar bilan muloqot o'rnatish jarayonida sof adabiy tilda (samimiy) ochiq va muntazam ravishda muloqot qilish; • ota-onalarni ta'lim jarayonida qanday qilib ishtirok yetishlari mumkinligini tushuntirish ya'ni maktabga har qanday vaqti kelib ta'lim jarayoni kuzatib borishi, farzandini dars jarayonidagi ishtirokini kuzatishi mumkin.